

El foc de Gra

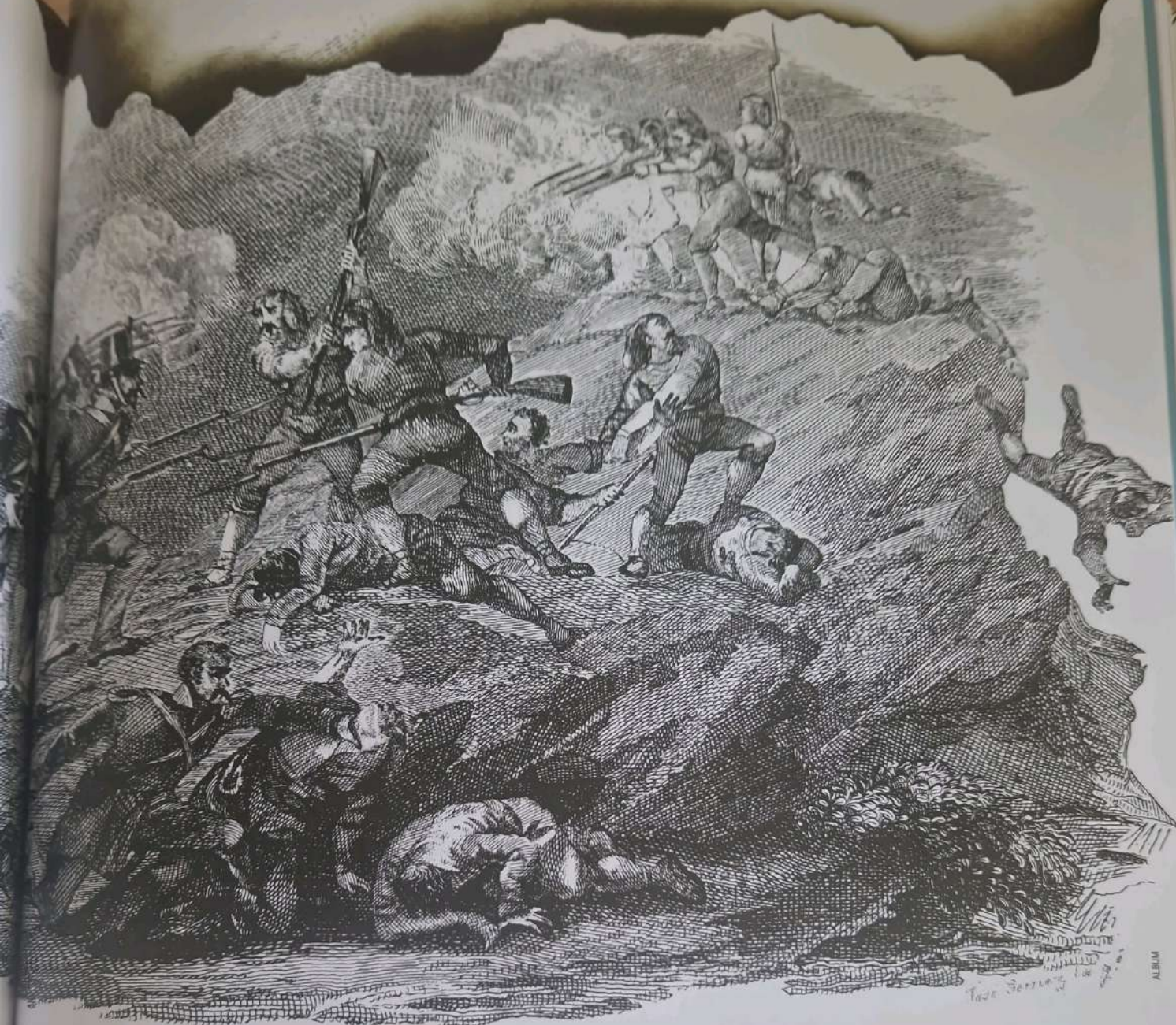
El juny del 1837, durant la Primera Guerra Carlina, les tropes isabelines es van enfrontar amb els defensors del pretendent al tron espanyol, Carles Maria Isidre de Borbó, al poble de Gra, a la Segarra. Aquella batalla, en la qual van participar uns quaranta mil soldats, va suposar la primera gran derrota de les tropes carlines. Actualment, un grup d'arqueòlegs excava en el lloc dels fets.

Text de **JAUME MOYA** i **JAUME SOLÀ**

"El Pretendiente, perseguido por nuestros valientes, ha dejado los campos de Guissona sembrados de cadáveres, armas, caballos, prisioneros y otros, abandonando sus posiciones en una completa derrota (...). La acción duró de las nueve de la mañana a las siete de la tarde, sin que se produjera la liberación de Catalunya."

13 DE JUNY DEL 1837

Jorba (Segarra). En aquestes paraules, el corresponent de la Guerra de Madrid signa el comunicat d'una batalla que havia tingut lloc el dia abans, entre vinyes, pigues i alzines, en uns camps rereixos, banyats per un torrent insignificant. El combat va suposar la primera gran derrota de les tropes carlines enfrontades amb l'exèrcit isabelí, una de les batalles campals més importants i més epíctiques a la Catalunya del segle XIX, i encara una de les més desconegudes: el foc de Gra.

ALBUM

UN MES ABANS Lizarra-Estella. Des de Navarra, el pretendent carlí al tron espanyol Carles Maria Isidre de Borbó ha decidit marxar al capdavant de les tropes que han de conquerir Madrid i acabar amb el poder de Maria Cristina, regenta d'Isabel, considerada hereva després de la mort de Ferran VIII (1833). Però abans decideix passar per Catalunya, on li asseguren que un gruix de forces fidels se sumaran entusiàsticament al seu exèrcit.

Amb l'arenga "*Europa os contempla atónita*", el Pretendent marxa amb un exèrcit de dotze mil soldats i mil set-cents llancers. Entre ells, molts voluntaris europeus, aristòcrates prussians, francesos i austríacs, que veuen en la causa carlina la trinxera contra el liberalisme que travessa Europa i que amenaça anorrear els valors immutables de l'altar i el tron. Al riu Arga, troben el primer contratemps. Allà, l'artilleria

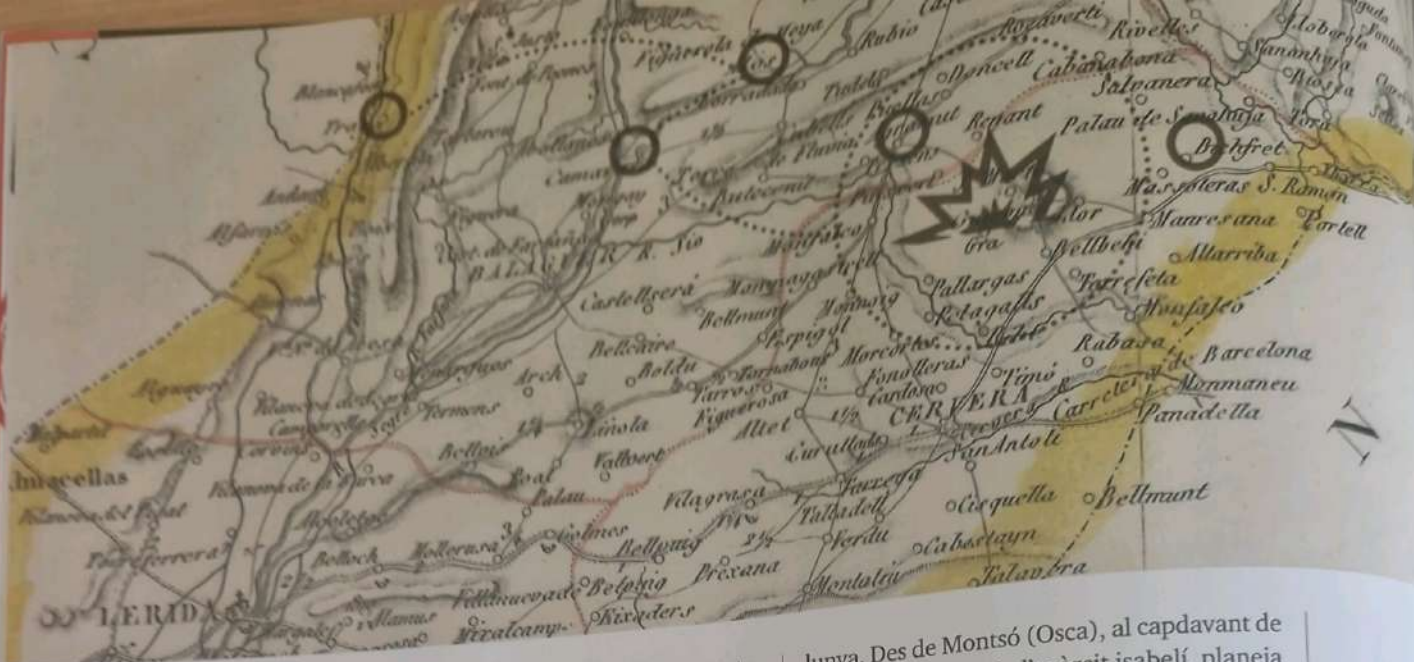
queda abandonada perquè les barcasses no la poden sostenir. El 24 de maig, a Osca, derroten quinze mil homes de l'exèrcit isabelí. I, dies més tard, a Barbastre, un xoc nou amb les forces defensores de la reina torna a caure del costat dels carlins.

Després d'ambdues victòries, amb la moral ben alta, les tropes de Carles Maria Isidre de Borbó s'instal·len a la zona del Somontano (Osca). Allà reben el representant de la Junta de Catalunya, el brigadier Bartomeu Porredon, conegut com *el Ros d'Eroles*. L'arribada dels oficials catalans causa enrenou, especialment entre els aristòcrates, astorats per l'abillament dels soldats, la diversitat d'uniformes, barrets i muntures, i, molt especialment, per la imatge del capitost, que "semblava més un cerveser bavar que un cap de partida espanyol", segons recorda el general Felix Lichnowsky, príncep

EL PRETENDENT

Carles Maria Isidre de Borbó, fill del rei Carles IV i de la princesa Maria Lluïsa de Borbó-Parma, va ser aspirant carlí al tron espanyol amb el nom de Carles V.

LA RUTA DE LES TROPEES
L'expedició carlina va entrar a Catalunya per Tragó de Noguera, va travessar el Montsec fins a Alòs de Balaguer, i va penetrar a la Segarra.

prussia. El brigadier acudeix per demanar a les tropes que es desplacin a Solsona: l'acaben de conquerir els fidels carlins i hi romanen vint-i-tres batallons delerosos de posar-se sota el seu comandament suprem. "El pueblo se sublevará en masa a su presencia", assegura.

Durant quatre dies, el debat a la cort reial és intens. Uns són contraris a acceptar la proposta del representant de la Junta de Catalunya, tenen pressa per anar cap al Maestrat i unir forces amb el general Cabrera, el comandant en cap de les forces carlines en aquella zona. La manca d'avituallament, les dificultats orogràfiques i certa desconfiança vers els catalans també són arguments de pes per no traslladar-se. Finalment, un cercle proper al Pretendent, format per clergues i funcionaris, guanya la disputa i s'aprova l'avenç cap a Catalunya.

4 DE JUNY El gruix de l'Expedició Reial torna a emprendre la marxa. Arriba al Cinca i es divideix per travessar el riu. Un cop més, les petites gavarres dificulten la maniobra i debiliten les defenses. Aprofitant la pausa, l'exèrcit isabelí, que ha reconstituït les tropes, decideix escometre'ls: l'envestida liberal sembla el caos a la reguarda dels expedicionaris, que pateixen mig miler de baixes.

A l'altra riba del Cinca, maniobra calmosament Ramon de Meer, capità general de Cata-

lunya. Des de Montsó (Osca), al capdavant de quatre mil homes de l'exèrcit isabelí, planeja empenyer-los cap a un "campo conveniente para cortar sus progresos", segons l'historiador Antonio Pirala.

7 DE JUNY Delmada, afamada i perseguida, l'expedició carlina entra a Catalunya per Tragó de Noguera (la Noguera). Allà recupera part de la moral quan s'hi afegeixen els dos mil homes de la divisió del Ros d'Eroles. A continuació, travessa el Montsec fins a Alòs de Balaguer, on s'hi uneix el bisbe de Lleida amb el seu seguici. Poc després, creua el Segre per Camarasa, passa per Serós i s'encarrija pels camins de Cervera, plantant el campament al llogarret de Renan.

A pocs quilòmetres, De Meer, el capità general de Catalunya, controla les maniobres des d'Agramunt. Amb la unió dels que venien perseguint l'Expedició des de Navarra i els que s'han incorporat dels Exèrcits del Nord, del Centre i de Catalunya, el militar isabelí reuneix prop de vint mil soldats. Entre ells, dos mil genets -llancers, cuirassers i húsars- i uns disset canons. La darrera setmana s'ha dedicat a hostilitzar amb escaramusses la rereguarda carlina, i els informadors li escriuen afirmant que "la facción va enteramente desmayada". En aquest context, enen lloc les primeres desercions.

HO SABIES?

Arqueologia d'un camp de batalla

La bona conservació del jaciment de Gra ha permès que Gorka Martín, expert en arqueologia del conflicte de la Universitat del País Basc, hi hagi encetat un projecte de prospecció arqueològica. Des del 2023, s'hi han desenvolupat dues campanyes, pioneres en l'estudi arqueològic de les Guerres Carlines a Catalunya. Enguany tindrà lloc la tercera. Els treballs han recuperat més de sis-cents objectes relacionats amb la batalla. A més d'aportar noves dades, s'ha aconseguit conscienciar la població local de la importància d'aquest patrimoni i de la necessitat de protegir-lo de furtius i saquejadors.

EL LLIBRE DELS SOTS
Un equip d'arqueòlegs, capitanat per Gorka Martín, treballa al territori. Aquest setembre iniciarà la tercera campanya.

19 DE JUNY De Meer decideix entaular la bata-
creua el riu Sió, s'endinsa a la Segarra i tria
la creu de la serra de Sant Cristòfol per assen-
talar la infanteria, cavalleria i artilleria. Als seus
costats s'estén una plana allargassada, un mosaic
de camps terrassats pel torrent del Passerell i
una sinuosament pel torrent del Passerell i
una sinuosament per algun bosquet d'alzines. A po-
ques mil·lars de la vila fortificada de Guissona. A migdia,
la vila fortificada de Gra, Sant Martí de la
Morana.

Al capvespre, entra en escena l'Expedició comandada pel general Vicente González Moreno. La localitat de Concabella acull el quarter general, el poble de Gra allotja el regiment d'infanteria es reparteix al llarg d'un front de 200 quilòmetres. Al flanc dret, se situen els batallions carlins, dividits en dues brigades sota els ordres del Ros d'Eroles i del militar Josep Borges. Sense artilleria i amb una gran carenència d'avituallament, farratge, cartutxos i municions, els partidaris de Carles Maria Isidre de Borbó enceten una nit "amb tristos presagis", segons Felix Lichnowsky, príncep prussià.

12 DE JUNY. EL DIA DE LA BATALLA A les nou del matí, el foc de l'artilleria liberal incendia la breia. Acte seguit, la infanteria carlina comença a avançar amb la intenció de trencar el front. Al llarg de deu hores, la batalla es desenvolupa amb una violència extrema que tenyeix de roig les aigües del torrent. Al migdia, tement un resultat advers, el quarter reial de Carles Maria Isidre de Borbó decideix traslladar-se a un lloc menys exposat i marxa en direcció a llevant per refugiar-se a la localitat de Vicfred (Segarra).

A les dues del migdia, De Meer força l'atac, i canja l'artilleria i ordena una càrrega sobre els pobles de la Morana i Sant Martí. En aquell flanc, els guerrillers carlins segueixen la seva pròpia tàctica: ràpids avenços en direcció a l'enemic, trets sobtats i replegament a la carretera. Una primera càrrega, per part dels llancers

PARLA L'EXPERT

"El foc de Gra va ser l'enfrontament armat més important de la Primera Guerra Carlina"

GORKA MARTÍN, membre del Grup d'Investigació en Patrimoni Construit (GPAC) de la Universitat del País Basc (UPV/EHU)

Per què va ser important la batalla de Gra?

El foc de Gra va ser l'enfrontament armat més important de la Primera Guerra Carlina a Catalunya. L'alt nombre de participants i les figures històriques presents, així com el context militar, subratllen la rellevància d'aquell enfrontament en l'esdevenir del conflicte. A més, va ser el xoc principal entre les tropes de l'expedició reial del 1837, encapçalada pel Pretendent mateix, i les governamentals, del general De Meer. I va acabar amb la primera victòria liberal en molt de temps.

Què s'ha trobat?

La majoria de troballes es componen de bales d'avantcàrrega i esferes de plom de mida mitjana o petita. Poden semblar irrellevants, però informen de molts aspectes de la batalla: si estan deformades, interpretem que van ser disparades. També, en funció de la mida i el

calibre, podem adscriure-les a un bàndol concret, a un cos de tropa o a un rang, ja que els oficials eren els únics que empraven pistoles. A més, hem localitzat objectes d'indumentària, com ara botons militars, que identifiquen les tropes participants, i armes trencades, que relacionem amb combats cos a cos o fugides.

Per què s'han excavat tan poc les batalles carlines?

Fins fa poc, es considerava que l'arqueologia se cenyia a contextos més antics, com ara d'època romana i medieval. A partir dels 2000, es van iniciar projectes al voltant de la Guerra Civil Espanyola, en camps de batalla, camps de concentració i fosses comunes. L'any 2010, des de la Universitat del País Basc vam començar una línia d'investigació en l'arqueologia i el patrimoni de les Guerres Carlines. Després d'uns quants anys, he fet inter-

vencions en camps de batalla i fortificacions al País Basc, Navarra, Castella i Lleó i Catalunya.

Hi ha altres jaciments carlins per excavar?

Si, moltíssims! Particularment a Catalunya, un dels teatres principals de la guerra. Amb els anys de recerca, hem comprovat l'alt impacte que van generar les Guerres Carlines en el paisatge: el patrimoni militar reuneix torres, fortins, muralles, camps de batalla, hospitals de sang, casernes, trinxeres... A banda de molts elements previs, reutilitzats en aquella època, com ara castells, esglésies, ermites, convents, masies... En definitiva, encara queda molta feina per fer!

Quin és el paper dels furtius?

El detectorisme furtiu té una gran afectació per a l'arqueologia a escala global, però encara més en l'arqueologia del conflicte, tant per l'atracció que genera el món militar en el públic general, com per la vulnerabilitat dels jaciments arqueològics: espais enormes, amb límits difusos, sense grans elements monumentals, en llocs allunyats i amb una materialitat petita o mitjana i a penes sense estratigrafia. Les peces depredades s'extreuen de context i se'n perd la relació amb el lloc, a banda d'altres elements afins.

HIMNO
EN HONOR DEL
ESC.º SEÑOR BARON DE MEER,
Y SU VALIENTE EJERCITO.

CORO. — *Llor, Españoles
A Meer tribuad;
Y á los defensas
De la Libertad.*

*Hoy de nuestra patria
Dó fío el queruoso
Y enjugo su llanto
Tres cruz palloer;
Que alegre le inspire
Folia esperanza,
La noble pazana
Del inclín Meer.*
Llor, &c.

*Allá, de Navarra
La antigua guarida
Audaz y atrevida
Ovó abandonar;
Y Carlos al frente
Arduendo de saia,
El trono de España
Suó conquistar.*
Llor, &c.

*"Ya viene" el carlista
Gozoso eschamara;
"Venid", contestara
El fíel catalán.
"Que os hemos vencido
Ya en otras campañas
Y nuestras montañas
Sus tumbas serán."*
Llor, &c.

*Del héroe valiente,
Del firme guerrero
Cayo fuerte acero
Nuncio es de terror,
Para esa vil turba
Maliciosa y fiera,
Que siempre, do quiera,
Estrago y horror.*
Llor, &c.

*Qual rayo furioso;
Veloz se adelanta;
Ya huella su planta
El alto Aragón;
Y de Cataluña
A machucar el suelo
Corre con anhelo
Con su vil facción.*
Llor, &c.

*Ni ríos, ni montes,
La empresa detienen;
Los pasan y vienen
Con marcha veloz.
Mas ¡ay! en los campos
Pueblos y ciudades
Dejan de maldades
Una huella atroz.*
Llor, &c.

LITERATURA DE CANYA I CORDILL
A sobre, fulletó sobre la Primera Guerra Carlina als camps de Guissona i himne dedicat al baró de Meer, capità general de Catalunya. A sota, el brigadier Bartomeu Porredon, conegut com el Ros d'Eroles.

del regiment de cavalleria, baixa de la serra, envolta els pobles, escomet els carlins i trenca el front.

A continuació, entra al galop el brigadier Diego de León, conegut com la Primera Lanza del Reino, que, al capdavant dels húsars i escortat per la infanteria amb la baioneta cap endavant en disposició de ferir, s'abraona i posa en retirada les tropes carlines del brigadier Bartomeu Porredon. D'aquesta manera, s'obre una bretxa al centre del camp. El prussià Von Rahden, oficial de l'Expedició, recull a les seves memòries que els carlins només van poder fer una descàrrega de fusell, abans de fugir "llençant crits salvatges" i desordenant la columna principal.

A LES TRES DE LA TARDA Els carlins ja han perdut el flanc dret. Als peus de Gra, reagrupen la infanteria i ordenen a dos batallons alabesos que avancin fins a creuar el torrent. A l'altra riba, els espera l'avantguarda liberal, formada per les divisions de caçadors i granaders de Porto, liderades pel brigadier britànic Daniel Dodgin, heroi de les batalles contra Napoleó a Egipte i a Waterloo. Les tropes del Pretendent es veuen envoltades pels regiments isabelins, que les ataquen al crit

de "¡Por Isabel II y por España!", però els carlins encara no han donat la guerra per perduda. El vererà Dodgin i el comandant polonès Joseph Urbansky cauen allà mateix, i són els oficials de rang més alt morts a la batalla de Gra.

Conscients de la seva vulnerabilitat a camp obert, els carlins tornen a replegar-se a l'esquerra del tron del Passerell. La batalla es perllonga a boca de canó, baioneta i garrotada, fins que la superioritat de les forces liberals fa recular els enemics. L'atac simultani de cavalleria i infanteria al centre i al lateral dret col·lapsa la defensa i penetra a sang i foc al poble de Gra, i fa fugir els carlins en desbandada.

Amb l'ordre de retirada, només uns batallons navarresos persisteixen units per facilitar la retirada desordenada del gruix de l'exèrcit. Encara avui, impactes de bala als murs del molí dels Freres, a tocar del torrent, testimonien les darreres resistències. Aleshores, comença una caça de soldats carlins que busquen recer entre murs, cabanes i reggs, fugint de les temibles llances de la cavalleria isabelina; una persecució que acaba sobtadament, gràcies a l'ordre del general De Meer. Una decisió que genera descontentament entre els propis isabelins. Per exemple, el brigadier Diego De León acusa de traïdoria el seu general, per haver-li impedit continuar la persecució fins a capturar el Pretendent mateix, i abandona la tropa i es retira a Barcelona.

EL FINAL DE LA BATALLA L'enfrontament s'acaba amb un balanç de 1.500 víctimes al bàndol carlí i un miler entre els liberals. Les tropes carlines, vençudes, marxen en direcció est, maldant per reagrupar-se, reunir-se amb Carles Maria Isidre de Borbó i conduir-lo per la vall del riu Llobregós. L'Estat Major passa la nit de la derrota a Biosca (Solsonès) i les tropes dormen al ras entre Castellfollit, Ivorra i Sant Ramon. Alhora, centenars de soldats, afamats i perduts, es dediquen a saquejar pobles i masos. Els dies posteriors, molts d'ells es lliuraran a les comandàncies de Cervera i Calaf, suplicaran l'indult i s'incorporaran a les forces, fins aleshores, enemigues. A Biosca, l'Estat Major carlí culpa de la desfeta les divisions de Ros d'Eroles; les acusa d'indisciplinades i d'estar mancades de perícia militar. D'altres, assenyalen el general Vicente González Moreno, comandant de l'exèrcit, de ser incapaç de definir una estratègia seriosa i de deixar els carlins catalans desatesos des del primer moment i mancats de municions.

L'endemà, l'expedició carlina prossegueix la penosa marxa pel Principat. Primer, fan estada a Solsona, després, continuen pel Bages i, a continuació, després d'una nova derrota a Santpedor, reulen en direcció sud-oest fins a creuar l'Ebre a Xerta, reunir-se amb Cabrera i abandonar el Principat per no tornar-hi mai més.

PER SABER-ME MÉS... Podeu trobar més informació d'aquesta batalla al llibre de Josep Maria Muntada i Gifre (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992).

JAUME SOLÀ

JAUME SOLÀ